

Tanítók a Horthy-korszak felnőttképzésében

© **BELOVÁRI Anita**
Kaposvári Egyetem, Kaposvár
cs.belovari@freemail.hu

A két világháború közötti időszakban a falusi tanítóra elvárások egész sora nehezedett. Ékesen szól erről Bene Lajos: A magyar falu társadalma című korabeli művének ide vágó fejezete, amelyet a helyi közönséghez a Somogy vármegye Testnevelési és Népművelési közlönye című, csupán pár hónapig, kéthetente megjelent sajtótermék hozott közelebb 1926-ban. A szerző megközelítése szerint „a tanító a faluban nagy tényező. A papot és jegyzőt kiegészítő triumvirátus egyik tagja. A kijelentéseinek, véleményének, egyéni tekintélyének figyelembe vételével éppen olyan sulya van, mint másik két társának” (Bene, 1926a:5) A tanító tehát a falusi értelmiségi kör meghatározó tagja, a társadalom kivételezett személyisége. Nyilvánvaló, hogy ezt tanultságának köszönheti. De Bene szerint ez a képzés csak az alapozás, a gyakorlati munka valós záloga a tapasztalat és a helyes hozzáállás. „Csak e század elején kezdték a tanítót a falu társadalmi munkájára előkészíteni, amíg eljutottunk odáig, hogy ennek a gyakorlati részét elméletben átvették... Ha mindennel ellátná a tanítóképző, nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is a végzett, fiatal tanítót, még akkor sem volna felesleges, hogy a falut, annak népét közvetlen tapasztalat útján ismerje meg. A képző ezt még nem teheti, ha akarja is.” (Bene, 1926a:5) E szerint, amikor a végzősök elhagyják a képzőt, amelybe „legnagyobb részt faluról kerültek be a gyerekek”, kivételezett élethelyzetbe került. Ez a privilegizált helyzet csak akkor fenntartható, ha az alany megszerzi a megfelelő tapasztalatokat, elfogadja a falusi társadalom törvényszerűségeit, és azokhoz igazodva végzi a dolgát. A cikk további része ehhez a nem könnyen végrehajtható feladathoz igyekszik gyakorlati tanácsokat adni.

„...minden tanító meleg szeretetet talál...Annak minden jelével elhalmozzák. Érdeklődnek a családjá iránt, faluja felől, a városról, a világ folyásáról és gyakran kérdezzetik, hogy szereti-e a falujokat.” (Bene, 1926a:6) Azaz a tanító szem előtt van, minden megnyilvánulása mérlegre kerül a falusi közvélemény szemében; amennyire a „szeretet megnyilvánulása ez, annyira súlyos teher is. Meg kell találnia a megfelelő hangnemet a „néppel” – „A falu a pózokat kineveti, a gőgösséget utálja” - , de a „vezetőkkel” is – „A falu minden vezetésre hivatott embere érzékeny arra, hogy ő ott számottevő tényező” (Bene, 1926b:5) Nem mindegy az sem, milyen a családi élete. „A tanító házassága nem egészen közömbös a falura sem, habár a családi ügyekhez semmi köze. Ezt a nép nem egészen így fogja fel, habár nem is szól bele a családi életbe, de olyan embertől, akitől sokat vár, akit mintaképnek akar tekinteni, szigorú bírálattal kíséri.” (Bene, 1926b:5) És ha mindez nem lett volna elég, a tanítót sújtotta a nem túl fényes pénzügyi helyzete is, amellyel szintén a figyelő tekintetek keresztüztüében kellett megküzdenie. „A falu szereti, ha a tanító gazdálkodik. Azonban záradékot fűz hozzá: ez a gazdálkodás ne essék az iskola rovására” (Bene, 1926b:5). Ez a probléma annál is húsbavágóbb volt, mivel a falusi tanító nem túl magas javadalmazását szinte szükségszerűen ki kellett, hogy egészítse némi háztáji terménnyel. Ezen kívül, a falusi gazdasági élet egy másik szegmensében is helyt illett állnia. Ahogy Bene fogalmaz: „A falu gazdasági életében a szövetkezetek vezetése, irányítása körül a tanító korán és minden aggodalom nélkül részt vehet,

sőt vegyen is, mert az üzemnek szüksége van írástudó, értelmes emberekre” (Bene, 1926b:6). Mindezek mellett pedig a gazdasági élet, a magánélet szférája és természetesen az oktatás oldaláról is erősen a sajátos szempontú falusi konvenciók satujába fogott tanítónak még egy elvárásnak eleget kellett tennie: nevezetesen rá hárult a népművelés megszervezésének feladata is.

A korszak erősen központosított iskolán kívüli művelődése magától értetődő természetességgel számított az állami oktatásban már bizonyított – és nem utolsó sorban átvilágított, tehát megbízható pedagógusokra. Ők egzisztenciálisan is kiszolgáltatottak voltak az állam felé, így csekély díjazásért – vagy anélkül – is felhasználhatók voltak a művelődés közoktatáson kívüli feladataiban is. A hagyomány is ebbe az irányba mutatott, hiszen a tanítók már a 18. században – a tudatos népművelés hajnalán -, komoly szerepet játszottak a felnőttképzésben. *„A tanítók is pótolhatatlan feladatot láttak el a hasznos ismeretek terjesztésében a lapok felolvasásával, beszélgetésekkel. Gyakori volt, hogy a Tessediknél tanult, majd tanítónak lett ifjak a saját gazdálkodásukban alkalmazott korszerű gyakorlati ismereteket átadták a parasztoknak”* (Sz. Molnár, 2006). Ugyanakkor feltétlenül utalni kell rá, hogy nem csupán külső nyomás, elvárás az, ami ezeket az embereket az felnőtt-nevelésügy szolgálatába állította. Ismét Sz. Molnár Annára hivatkozom: *„A szorosabban értelmezett felnőttoktatás céljaként az elemi ismeretek terjesztése jelölhető meg. Első képviselői főként a tanítók... szakmai kompetenciájukba nem tartozik a felnőttek tanítása, de hivatásuk erkölcsi parancsaként, személyes meggyőződésből és erkölcsi vagy politikai elkötelezettségtől hajtva vállalják a kor színvonalán álló műveltséganyag közvetítését azok számára, akiknek szervezeten nem állt rendelkezésre tanulási alkalom.”* De az sem figyelmen kívül hagyható, hogy *„...a tanítóság...igazi néptanítónak válásától saját társadalmi felemelkedését és megbecsültségének növekedését is remélte.”*

Az 1907. évi szabadtanítási kongresszus – a népművelés legnagyobb, és úgy a résztvevők számában és politikai-társadalmi hovatartozásában, mind a tárgyalt témák tekintetében legszélesebb spektrumú seregszemléjén – szintén több előadásban is kitért a tanítóság és a felnőttoktatás kérdéskörére. Roppant árulkodó a korszak népművelési mozgalmának felfogásáról Wildner Ödön: *„Kik tanítsanak a szabad tanítás iskolájában?”* című előadása. A szerző megközelítése ugyanis árulkodik az alapvető különbségről, amely a századelő és a két világháború közötti korszak népművelése között feszül. Az 1900-as évek elején úgy a megcélzott közönség, mind a mintául szolgáló külföldi intézmények esetében más felfogás uralkodott, mint 20 évvel később. A célközönség elsősorban a középréteg, illetve a munkásság, a minta pedig az angol szabadegyetemek lettek volna.¹ Ehhez igazodva, a szóba jöhető oktatógárdaként is elsősorban az egyetemi oktatók, de mindenképpen egyetemi végzettségű szakemberek jöhettek számításba *„... (ügyvédek, köztisztviselők, orvosok, középiskolai tanárok, mérnökök, építészek, iparfelügyelők stb.), de miért ne eshetnék választásunk szükség esetén egy-egy gyakorlati szakemberre (vállalkozó, gyártulajdonos, nagykereskedő stb.) íróra, előkelő zurnalisztára, magántudósra, művészre, sőt kiváló munkásemberre is?”* Végül azonban hozzáfűzi: *„Vajjon nincs-e néptanítóink között nem is egy, aki kitűnően beválnék éppen a vidéken, amelynek népét legjobban ismeri”* (Napló, 1997:327). Kicsit később még egyértelműbbé válik, amikor mellékesen kitér a „kisebb

¹ A különbség a szóhasználatban a későbbiekben is megmaradt. Bár nem deklaráltan, de a két világháború között, a szabad- előtaggal illetett felnőttoktatási kezdeményezéseket (pl. szabadlyceum, szabadegyetem) inkább a városi, már nem teljesen műveletlen rétegeknek szánták, míg az új célcsoport – a parasztság – oktatására a népművelés elnevezést használták.

igényű, ún. alsóbbfokú” szabadoktatási intézményekre. Ezeknek az esetében már nem is kérdéses a résztvevők személye. „...a felelet magától adódik: középiskolai tanárok és népiskolai tanítók...” (Napló, 1997:327) (Kiemelés tőlem B.A.)

Beke Manó egyetemi tanár, aki hasonló témában értekezik „A szabad tanítás és a tanítók” című előadásában, már evidenciaként találja a tanítók részvételét a mozgalomban, bár nemcsak mint oktatóként. A „...minő viszonyba lépjen a szabad tanítás hazánk tanítóságával?” kérdésre egyértelmű választ ad: „A szabad tanításnak egyik legfontosabb föladata, hogy a tanítókat a rendes iskolán túl tanítsa, másrészt pedig a szabad tanítás főként a tanító által verhet népünk széles rétegeiben igazi, mély gyökeret” (Napló, 1997:100). Ezzel a megközelítéssel pedig rávilágít a problémakör egy másik szegmensére, történetesen arra a kérdésre, hogy van-e szükség a népművelésben résztvevők külön, specifikus képzésére.

Amint a fentiekből kitűnik, az 1920-as évekre határozott elvárás alakult ki a tanítókkal szemben az iskolán kívüli képzésekben való részvételre (is). Különösen jellemző módon vidéken, ahol sok esetben nem is volt más szóba jöhető potenciális előadó, mint a helyi tanító. Ha ez immár nem is volt kétséges, érdemes kitérni a két pregnáns problémára, ami végigkísérte a korszakot.

Az egyik a már említett továbbképzés iránti igény volt. T. Kiss Tamás röviden így foglalja össze a folyamatot: „A két világháború között az iskolán kívüli népművelési tevékenységek lebonyolítására és szervezésére a tanfolyami keretek mellett a tanítóképzőkben is elkezdik képezni a leendő tanítókat...Az értelmiségi rétegek képviselői (elsősorban állami alkalmazottak) népművelési tanfolyamokon vesznek részt. A tanítókra háruló terhek azonban továbbra sem csökkenek. A tanítók tiltakozása egyre szervezettebb formát ölt. A pedagógusok követelik a népművelési tevékenység önálló foglalkozásként történő állami elismerését” (T. Kiss, 2009). E formák közül helyileg a tanfolyamok a legmegfoghatóbbak. A sajtó – általában a nyár közeledtével - időről időre hírt ad a szerveződő pár napos továbbképzési lehetőségekről.² A tanfolyamok jellemzően a tanítókat érintették – megyénként azonban csupán 5-6-ot -, bentlakásosak voltak, és körülbelül egy hetesek. Nem valószínű, hogy alaposabb ismeretátadásra nyújtottak volna lehetőséget. De valóban voltak tanfolyamai az állami tisztségviselőknek is. A szünidei tanfolyamokat már Beke Manó is bírálta: „...a szünidei kurzus egymagában nem kielégítő. Az egész évi munkában elfáradt, pihenni vágyó tanítónak néhány héten át tisztán szakbeli előadásokat tartani, nem az, ami a szabad tanítás szervezői előtt lebeg.” (Napló 1997. 104) Az általa javasolt alternatíva a tanítók 1-2 éves egyetemi továbbképzése lett volna, és ami egyáltalán nem másodlagos, ideális esetben az okulás ideje alatt a szakemberek a szabadságolás privilégiumát élvezhették volna. Nos ez az utópisztikus elképzelés természetesen vizsgált korszakunkban sem következett be. Ahogy azt T. Kiss is jelezte mindez a tanítók elégedetlenségéhez vezetett, amely nagyon határozott formában nyilvánult meg a III. Egyetemes Tanügyi kongresszuson 1928-ban. (Megemlítendő, hogy ez volt az első a Tanügyi Kongresszusok sorában, amelyen külön szekció foglalkozott a népművelés kérdéseivel.) Az említett szekció határozatai között a képzés problémájára a következő megoldási javaslat született: „Kívánatos, hogy a népművelési előadóképző tanfolyamok...törvényhatóságokként rendeztessenek. ...Kívánatos, hogy az egyetemeken, főiskolákon...továbbá a közigazgatási tanfolyamokon és a tanítóképző intézetekben a népművelés kérdései is megtárgyaltassanak. Az előadások és tanfolyamok művelő hatásának fokozása

² Például: „Szabadoktatási tanfolyamok” Uj-Somogy 1921. június 22. 3.o., „Nyolcnapos népművelési tanfolyam” Uj-Somogy 1923. június 8. 3.o., „Felhívás a somogyi tanítókhoz...” Uj-Somogy 1925. június. 6. 3.o.

érdekében a „Népművelési Tájékoztató” kiegészítendő mintatantárgyfelosztásokkal, órarendtípusokkal, tanulmányokkal és egyes előadások mintavázlataival” (Napló, 1928:245). Hogy ezekből a kívánságokból mi valósult meg, egy másik kutatás alapjait képezheti. Mindazonáltal számos, a népművelői tevékenységhez segítséget nyújtó kiadvány, kézikönyv készült – Somogyban elsősorban Felczán (Tamás) József népművelési titkár tollából –, ugyanakkor a professzionális szakképzés távoli álom maradt csupán.

A másik nehézséget a pénzügyi kérdés jelentette. Az érintettek nem egyszer kérték, hogy a plusz kötelezettség az erkölcsi megbecsültség mellett javadalmazásukban is jelenjen meg, természetesen nem nagy sikerrel. Szekeres Bónis előadó például, aki az 1920-as évek két sikeres népfőiskolai kísérlete közül az egyiket irányította, hasonlóképp vélekedik a vidéki népművelést taglaló felszólalásában a Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson. Indítványozza, hogy a tanítók részesüljenek pótdíjazásban, esetleg nyilvánuljon meg megbecsülésük abban is, hogy családjuk lehetőséget kapjon nyaralásra stb. (Napló 1928.) A juttatások kérdése a korszakban végig megmaradt problémának. Csupán némileg színesíti a képet – de alapjaiban nem változtatja meg -, egy híradás arról, hogy a tanítói fizetési besorolásban szerepet játszhattak a népművelésben szerzett érdemek. „A tanítók népművelési tevékenységéről rendszeres nyilvántartást vezet a népművelési titkár. A VII. fizetési osztályba való kinevezésnél a népművelői tevékenység latba esik” (Tamás, 1944:36).

Bár a tanítók mindezen kérései a korszakban még nem teljesültek, az 1945-ös tárgyalásokon képviselőik teljes természetességgel vettek részt. Szerepük annyira meghatározó volt a népművelésben, hogy ők maguk is tisztában voltak ennek egyértelműségével. Ennek megfelelően is viselkedtek. Szereplésüket az is alátámasztotta, hogy ők rendelkeztek azokkal az infrastrukturális adottságokkal – vidéken szinte kizárólagosan-, amelyek elengedhetetlenek voltak a népművelési tevékenység folytatásához. Nagyon egyszerűen fogalmazva, ők biztosították a helyiségeket, tantermeket az oktatáshoz és egyéb közművelődési formákhoz.

Irodalomjegyzék

- Az 1907. évi szabadtanítási kongresszus naplója (1997). Budapest-Pécs: Dialóg Campus.
- BENE Lajos (1926). A magyar falu társadalma. *Somogy vármegye Testnevelési és Népművelési Közlönye*, 1 (2), 5-7.
- BENE Lajos (1926). A magyar falu társadalma. *Somogy vármegye Testnevelési és Népművelési Közlönye*, 1 (3), 5-7.
- Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója (1928). Az Iskolán kívüli népművelési szakosztály határozatai. Budapest.
- SZ. MOLNÁR Anna (2006). *A felnőttoktatási szakma kialakulásának kezdetei Magyarországon*. <http://gallery.site.hu/d/1334759-1/Fokusz05Szabone.doc> [2014.02.24.]
- T. KISS Tamás: *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből*. Budapest: Új Mandátum, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete.
- TAMÁS József (1944). *Gyakorlati tanácsok a népművelési előadások sikeres megrendezéséhez*. Kaposvár.